

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.02.017>

УДК 331.5.024.52

JEL: E17, E24, E27, E61, J60

О.Ф. НОВІКОВА, д-р екон. наук, проф., заступниця директора

Інститут економіки промисловості НАН України

вул. М. Капніст, 2, 03057, Київ, Україна

e-mail: novikovaof9@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8263-1054>

Л.Л. ШАМІЛЕВА, канд. екон. наук, доц., провідний науковий співробітник

відділу економічних проблем соціальної політики

Інститут економіки промисловості НАН України

вул. М. Капніст, 2, 03057, Київ, Україна

e-mail: Larisashamileva2017@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4738-0728>

О.О. ХАНДІЙ, д-р екон. наук, проф., провідний науковий співробітник

відділу економічних проблем соціальної політики

Інститут економіки промисловості НАН України

вул. М. Капніст, 2, 03057, Київ, Україна

завідувачка кафедри публічного управління, менеджменту та маркетингу

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

вул. Іоанна Павла II, 17, 01042, Київ, Україна

e-mail: alkhandiy@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7926-9007>

ОЦІНЮВАННЯ РОЗБАЛАНСОВАНOSTІ ТРУДОВОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Викладено результати наукових досліджень щодо розробки науково-методичного забезпечення оцінки рівня розбалансованості трудової сфери в Україні. Встановлено вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на стан трудової сфери. Розроблено й апробовано методику визначення інтегрального показника розбалансованості трудової сфери з оцінкою втрат на ринку праці й зайнятості

Ц и т у в а н н я: Новікова О.Ф., Шамілева Л.Л., Хандій О.О. Оцінювання розбалансованості трудової сфери в умовах воєнного стану і можливості її подолання. *Економіка України*. 2023. № 2. С. 17—54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.02.017>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

через руйнівні наслідки війни. Обґрунтовано стратегічні напрями управління трудовою сферою в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення України.

Ключові слова: *розбалансованість; трудова сфера; воєнний стан; інтегральний показник; соціальні ризики; ринок праці; трудовий і освітній потенціали; стратегії повоєнного відновлення й розвитку.*

Воєнний стан в Україні спричиняє поглиблення розбалансованості трудової сфери, інтенсифікує прояви соціальних ризиків, розширює контингент населення, який підпадає під небезпеки. Це призводить до посилення дисбалансів у всіх сферах господарювання і поширюється на трудову сферу, стан справ у якій впливає на всю систему суспільних відносин — зайнятість і безробіття, продуктивність і ефективність праці, рівень і якість трудового життя. Дисбаланси і втрати в трудовій сфері ініціюють соціальне напруження, економічні й політичні кризи, знижують рівень безпеки і конкурентоспроможність працівника, підприємства, країни. Трудова сфера — це суспільно-виробниче середовище, у якому відбуваються залучення трудового потенціалу до праці, формування соціально-економічних і соціально-трудових відносин (СТВ). Основними суб'єктами трудової сфери є людина-працівник, трудовий колектив, підприємство, бізнес-організація, роботодавець, держава, громадські об'єднання колективного представництва інтересів сторін соціально-трудових відносин (від працівників — усеукраїнські об'єднання професійних спілок: Федерація профспілок України (ФПУ), Федерація незалежних профспілок України (ФНПУ); від роботодавців — усеукраїнські об'єднання організацій роботодавців та їх об'єднання: Об'єднання організацій роботодавців України (ООРУ), Український союз промисловців і підприємців (УСПП); від держави — Кабінет Міністрів України і/або центральні органи виконавчої влади). У нинішніх умовах суб'єкти трудової сфери зазнають дедалі сильнішого впливу зовнішнього середовища, отже, повинні відповідно реагувати на його запити й виклики.

Трудова сфера є соціальним інститутом у системі національної економіки, у межах якого забезпечуються реалізація права громадян на працю і зайнятість, одержання доходів від участі в суспільному виробництві, формування умов для розвитку трудового потенціалу. Інституційний напрям сутності трудової сфери включає простір, у якому реалізуються трудовий потенціал і право громадян на працю шляхом забезпечення зайнятості. Організаційна складова інституту зайнятості представляє ринок праці, другою її складовою як соціального інституту є простір, у межах якого формуються і відтворюються соціально-трудо-ві відносини, пов'язані з реалізацією прав громадян на винагороду за працю, забезпечення гідних і безпечних умов праці, продуктивну й ефективну зайнятість, колективно-договірне регулювання трудових відносин з роботодавцем, соціальний діалог і партнерство. До функцій трудової сфери належать: регулювання ринку праці, реформування оплати праці в бік підвищення вартості робочої сили, відстеження рів-

ня безробіття, сприяння створенню робочих місць, стимулювання підвищення продуктивності й безпеки праці, орієнтація на гідну працю і високу якість трудового життя, формування умов соціального діалогу, розвиток виробничої демократії, підтримка громадських об'єднань та їх поширення в трудовій сфері тощо. Реалізація цих функцій забезпечує адаптацію трудового середовища України до європейських вимог. Розвиток трудової сфери — це процес прогресивних змін, спрямованих на її гідне функціонування і перспективу. Управління розвитком трудової сфери — це процес цілеспрямованого впливу на її суб'єкти і об'єкти з метою досягнення конкурентоспроможності персоналу, виробництва і продукції, а також створення умов для економічного зростання.

Перешкодою розвитку трудової сфери стала повномасштабна війна. Для подолання виниклих проблем система управління трудовою сферою повинна мати якісне інформаційне забезпечення для прийняття ефективних управлінських рішень стратегічного і тактичного характеру. Для цього необхідно здійснити причинно-наслідковий аналіз розбалансування трудової сфери.

Умови формування дисбалансів трудової сфери поділяються на зовнішні й внутрішні. Зовнішні умови розбалансованості трудової сфери виникли перш за все через воєнну агресію РФ, що виявилось в спаді економіки країни внаслідок повної або часткової втрати виробничих активів та інфраструктури, перешкод вільному руху факторів виробництва, у тому числі й на ринку праці. Скорочення чи припинення діяльності підприємств у місцях ведення активних бойових дій, повне або часткове їх знищення, а також переміщення значної частини підприємств до безпечніших районів країни супроводжуються значною втратою робочих місць.

Спад національної економіки призвів до фінансової нестабільності, яка обумовила значне зростання рівня інфляції, зміну обмінного курсу, що негативно вплинуло на купівельну спроможність населення і реальні доходи. Суттєво знизилися фінансові можливості підприємств, більшість малого і середнього бізнесу втратила або обмежила можливості фінансової підтримки свого штату працівників. Скоротилася ділова й виробнича активність багатьох підприємств. Значні внутрішні переміщення населення, вимушені міграція і релокація бізнесу спричинили зміни структури і потенціалу ринку праці, порушили пропорції і насиченість регіонів фахівцями.

Внутрішні умови розбалансованості трудової сфери є наслідками впливу зовнішніх умов, які виявляються у сфері зайнятості й системі соціально-трудових відносин і супроводжуються руйнуванням інститутів ринку праці та їх неефективним функціонуванням, масштабними втратами трудового потенціалу і можливостей для працевлаштування, зростанням безробіття тощо. Падіння рівня заробітних плат, втрата доходів у значній частині населення активізують поширення бідності за всіма її критеріями. Створення умов для посилення тінізації ринку праці, зростання неформальної, неповної або часткової зайнятості супроводжуються розширенням прихо-

ваного безробіття, прекаризацією зайнятості. Як наслідок, посилюється соціальна напруженість, створюються умови для дискримінації на робочому місці, гендерної та вікової нерівності. Отже, і зовнішні, і внутрішні умови визначають у цілому несприятливий стан трудової сфери, поглиблення дисбалансів і прояв негативних наслідків їх дій (табл. 1).

Розбалансованість трудової сфери супроводжується посиленням прояву соціальних ризиків, розширенням контингенту осіб, які підпадають під дію цих ризиків і небезпек. Негативні соціально-економічні наслідки виявляються як на особистому рівні, так і на рівні суспільства в цілому. На особистому рівні, поряд із зростанням ризиків незайнятості, висока імовірність їх дії, пов'язана з можливістю стати безробітним чи мати неповну зайнятість, супроводжується падінням доходів і втратою можливості збереження базових умов життєдіяльності. Розширення рівнів неформальної чи тіньової зайнятості супроводжується зростанням соціальної незахищеності, обмеженням або скороченням соціально-трудова прав і соціальних гарантій. Невідповідність реального освітнього і професійно-кваліфікаційного рівня працівника вимогам роботодавців і характеру робочих місць, які репрезентуються для пошукачів роботи, формує втрати мотиваційних настанов для особистого розвитку, обмежує можливості капіталізації особистого потенціалу і людського капіталу. За умови соціально-економічної незатребуваності людини розриваються її соціальні зв'язки, формуються умови для соціальної ізоляції та дезадаптації в суспільстві.

Прояв усіх цих ризиків на рівні суспільства і на макрорівні супроводжується поглибленням негативних соціальних і соціально-економічних наслідків. Ідеться про зростання безробіття, у тому числі й тривалого, розширення контингенту прекаріїв, тінізацію ринку праці та ін., що супроводжується зниженням рівня соціальної захищеності, обмеженням соціальних гарантій працівників. Падіння рівнів оплати праці, поряд із зростанням безробіття і неповної зайнятості, обумовлює істотне скорочення матеріального забезпечення населення і його купівельної спроможності.

Значні незворотні воєнні втрати і втрати цивільного населення, вимушене переміщення українців за кордон супроводжуються значними втратами робочої сили і, як наслідок, скороченням трудового, освітнього і людського капіталів країни. Одночасно звужуються можливості навіть для простого відтворення робочої сили за трьома його складовими, тобто внаслідок природного, міграційного і соціального руху. Втрата доходів, відплив населення за межі країни, значні втрати людських життів як військового, так і цивільного контингенту звужують обсяги купівельного попиту, що відчутно гальмує можливості для економічної стабілізації і зростання національної економіки.

З огляду на це, виникає гостра потреба в розробці методичних засад і науково-методичного забезпечення оцінювання рівнів розбалансованості трудової сфери й обґрунтування пріоритетів державної політики з їх подолання, для чого необхідним є якісне і кількісне інформаційне й

Таблиця 1. Систематизація основних дисбалансів трудової сфери та їх соціально-економічних наслідків в умовах воєнного стану

Дисбаланси на ринку праці й у системі соціально-трудова відносин	Соціально-економічні наслідки: ризики, небезпеки, втрати
<p>Дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили</p> <p>Посилення розбалансованості між попитом і пропозицією робочої сили в регіональному розрізі й за рівнями поселень</p> <p>Диспропорції між наявністю робочих місць і потребою в них для забезпечення процесу виробництва і зайнятості</p> <p>Розбалансованість інтересів роботодавців і працівників:</p> <ul style="list-style-type: none"> між вимогами до рівнів кваліфікації працівників, яких вимагають робочі місця, і їхніми фактичними рівнями освіти і кваліфікації; щодо рівня оплати праці <p>Посилення дисбалансів за гендерними і віковими ознаками</p> <p>Поглиблення дисбалансів щодо соціальної захищеності, можливості реалізації трудових прав і соціальних гарантій працездатного населення</p> <p>Розбалансованість між мотиваційними настановами і умовами розвитку людини й суспільства</p> <p>Дисбаланс між потребами соціального включення і можливостями їх реалізації</p> <p>Поглиблення дисбалансів серед структурних складових відтворення робочої сили (природного, міграційного та соціального відтворювальних процесів)</p>	<p>Зменшення (падіння) рівня зайнятості</p> <p>Зростання кількості безробітних і рівня безробіття, у тому числі прихованого і тривалого</p> <p>Значне поширення неповної, часткової і сезонної зайнятості</p> <p>Активізація тіньової і неформальної зайнятості</p> <p>Прекарізація зайнятості, інтенсифікація прекарної зайнятості</p> <p>Втрата доходу і базових умов життєзабезпечення значної частини населення, у тому числі й працездатного</p> <p>Зростання рівня бідності, розширення контингенту населення, яке перебуває в межах бідності за всіма критеріями їх визначення</p> <p>Зниження рівня соціальної захищеності населення</p> <p>Формування ринку роботодавців</p> <p>Обмеження соціально-трудова прав працівників, падіння соціальних стандартів у трудовій сфері</p> <p>Втрата мотиваційних настанов для особистого розвитку</p> <p>Обмеження можливостей капіталізації людського і освітнього потенціалів</p> <p>Розрив соціальних зв'язків, соціальні ізоляція і дезадаптація значної частини населення внаслідок соціально-економічної незатребуваності</p> <p>Поглиблення розриву між освітніми й професійно-кваліфікаційними рівнями працівників і працездатного населення і вимогами роботодавців, якісними характеристиками робочих місць</p> <p>Відплив населення за межі країни</p> <p>Падіння загальних параметрів відтворення робочої сили внаслідок незворотних втрат чисельності населення, збільшення міграції населення за межі країни</p> <p>Незворотні, тривалі, тимчасові втрати людського, трудового й освітнього потенціалів унаслідок воєнної агресії</p> <p>Падіння купівельної спроможності населення, звуження можливостей економічного зростання через втрати людського капіталу і обмеження споживчого попиту населення</p>

Джерело. Розроблено авторками.

науково-методичне забезпечення щодо встановлення причинно-наслідкових зв'язків прояву негативних явищ у соціально-трудовому розвитку і формування підґрунтя для їх подолання.

Отже, **мета статті** — розробити й апробувати методику оцінювання зміни рівня збалансованості трудової сфери в умовах воєнного стану, обґрунтувати можливості вдосконалення стратегічних напрямів її розвитку в період післявоєнного відновлення.

Новизна запропонованої методики оцінювання розбалансованості трудової сфери полягає у визначенні системи інтегральних оцінок зміни рівня збалансованості на ринку праці й у сфері зайнятості, зміни умов забезпечення збалансованості трудової сфери з урахуванням кількісних і якісних показників за період воєнного стану, що дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки дисбалансів у трудовій сфері й негативні наслідки їх прояву. Тематика наукових публікацій, присвячених оцінюванню соціального, економічного, трудового, людського, промислового, інноваційного, екологічного, інформаційного, цифрового розвитку тощо і констатації втрат у цих сферах, обумовлених негативними наслідками воєнних дій у період за лютий — грудень 2022 р., присутня на сторінках наукових журналів України. Протягом минулого року вона постійно розширювалась і набирала високої активності, аргументованості та інноваційності щодо ступеня відстеженості причинно-наслідкових зв'язків виникнення і подолання негативних наслідків війни. На особливу увагу заслуговують наукові статті Л.В. Дейнеко, О.М. Кушніренко, О.О. Ципліцької, Н.Г. Гахович [1], О.Г. Осташко [2], І.М. Бобух [3], І.С. Піляєва [4], О.В. Шубравської і О.К. Прокопенко [5], М.І. Зверякова [6], В.П. Антонюк [7], В.В. Гуменюка [8], З.С. Варналія, Т.Г. Васильцева, О.О. Левицької [9], Б.М. Данилишина [10], В.В. Козюка [11], Є.О. Бублика [12], Р.Я. Левіна і Г.Я. Яценко [13], С.В. Сіденко [14]. Незважаючи на обмеженість публікацій, пов'язаних з трудовою тематикою під час війни, їх цінність і вагомість значно посилюються з огляду на значущість цих проблем у розвитку України. Більш глибоко і детально цю тему розкрито в працях Е.М. Лібанової [15], А.М. Колода і О.О. Герасименко [16], В.М. Гейця, В.В. Близнюк і О.І. Никифорок [17], Ю.С. Залознової, Н.А. Азьмук [18], О.Ф. Новікової, І.М. Новак, Я.В. Остафійчук [19], О.О. Хандій, Л.Л. Шамілевої [20], О.В. Панькової [21] і Л.С. Лісогор [22].

Проте тематика інтегральної оцінки втрат при розбалансованості трудової сфери через війну залишається в методичному плані нерозробленою, хоча й украй необхідною для прийняття якісних і науково обґрунтованих рішень у системі управління сферою праці для відновлення країни та її людського, трудового і освітнього потенціалів. Проблему оцінювання соціальної вразливості певною мірою порушує О.Т. Риндзак [23], яка визначає теоретико-методологічні засади її виникнення і ставить питання доцільності їх використання в практиці управління оцінюванням соціальної вразливості. При цьому авторка здебільшого роз-

криває зміст соціальної і економічної вразливості, але не окреслює можливі практичні дії з її подолання.

Розбалансованість трудової сфери вимагає адресних і дієвих управлінських рішень (перш за все, на державному рівні) щодо її пом'якшення і подолання з урахуванням трудових ресурсних, матеріальних, фінансових і виробничих можливостей. У свою чергу, обґрунтування ефективних управлінських рішень потребує якісного і достовірного інформаційного й науково-методичного забезпечення для оцінювання рівня розбалансованості трудової сфери, формування напрямів подолання ризиків і небезпек, створення умов її стійкості у воєнний і повоєнний періоди.

Інформаційна цінність науково-методичного забезпечення оцінювання ступеня розбалансованості соціально-трудої сфери полягає в одночасному використанні порівнянної статистичної та соціологічної інформації. Це забезпечує комплексність, всебічність, системність і унікальність його результатів, а також високу міру довіри до них. На основі розробленої методики оцінювання рівня розбалансованості трудової сфери та її практичної апробації в умовах воєнного стану з'являється можливість для своєчасного і вдалого вибору (серед безлічі пропонованих) рішень щодо попередження й мінімізації ризиків розбалансованості трудової сфери, стабілізації на ринку праці й у системі СТВ.

Вибір завжди пов'язаний з процедурою аналітичних оцінок ситуації, критеріями оцінок рішень і вибору. Не припинюючи ролі диференційованих оцінок, на нашу думку, більш привабливим є вибір, який завжди спирається на узагальнюючі інтегральні оцінки, здатні охопити явище в цілому й порівняти інтегральні параметри з іншими характеристиками трудової сфери. Основне завдання побудови інтегральних соціальних показників — це не реалізація абстрактної статистико-математичної моделі, а насамперед змістовний пошук моделі, яка буде адекватна розумінню природи й особливостям окремих складових у системі соціально-трудої відносин і на ринку праці, що дозволить продемонструвати їх унікальність і динамічні зміни у сфері зайнятості.

Виходячи з авторського розуміння концептуальних засад збалансованого розвитку трудової сфери, до основних складових його забезпечення віднесено: зовнішні умови забезпечення збалансованості та збалансованого розвитку; ринок праці та зайнятість; соціально-трудої відносини; соціально-економічні наслідки поглиблення дисбалансів трудової сфери. Перші три складові безпосередньо оцінюють зміну рівня збалансованості трудової сфери і можливі перешкоди для її збалансованого розвитку; четверта складова визначає наслідки (соціальні та соціально-економічні), пов'язані з поглибленням дисбалансів. Загальну схему визначення відповідних узагальнюючих оцінок зміни збалансованості трудової сфери зображено на рис.

Під час воєнної агресії сформувались умови для поглиблення розбалансованості трудової сфери, пов'язані з деструктивними процесами

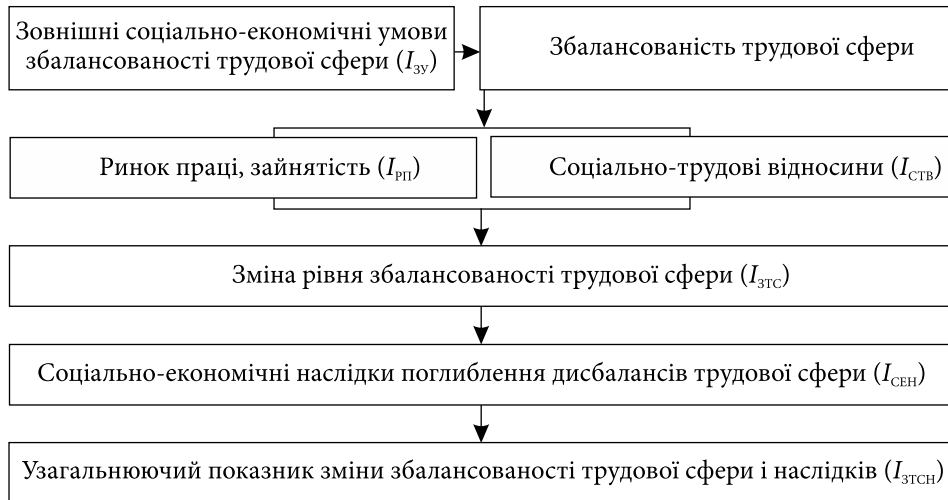

Схема формування узагальнюючих оцінок зміни рівнів збалансованості трудової сфери і соціально-економічних наслідків
Джерело. Розроблено і побудовано авторками.

за всіма наведеними складовими забезпечення її збалансованості й збалансованого розвитку. У цьому зв'язку інтегральний показник доцільно розраховувати за двома різноспрямованими векторами: 1) з точки зору забезпечення збалансованості; 2) з позиції зворотної спрямованості для оцінки рівня розбалансованості трудової сфери. Методики їх визначення розрізняються лише цілеспрямованістю внутрішніх показників та індикаторів виміру, які виступають стимуляторами чи дестимуляторами зміни відповідної складової.

Формальний алгоритм побудови і визначення як субіндексів, так й інтегрального показника базується на методиці оцінювання ризиків економічної незахищеності. Ця методика використовується в структурі європейської системи соціальних показників (ЄССП), зокрема, при визначенні рівнів соціально-економічного благополуччя населення [24—26].

Інтегральний показник зміни рівня збалансованості трудової сфери ($I_{зтс}$) складається, відповідно до встановленого концептуального підходу, з субіндексів окремих складових, які визначають рівень збалансованості й забезпечення збалансованого розвитку за кожною з них: субіндекс зовнішніх умов ($I_{зу}$); субіндекс ринку праці й зайнятості ($I_{рп}$); субіндекс соціально-трудова відносин ($I_{ств}$).

Кожний субіндекс (I_i) розраховується на основі порівняння показників або індикаторів виміру відповідної i -ї складової за окремі періоди з урахуванням напрямів впливу і відповідних вагових коефіцієнтів:

$$I_i = \sum_{j=1}^m w_j \sqrt[k_i^{w_1} \cdot k_{2i}^{w_2} \cdot \dots \cdot k_{mi}^{w_m}], \quad (1)$$

де $k_{ji}^{w_j}$ — коефіцієнт зміни j -го показника (індикатора) визначення i -го субіндексу; i — номер субіндексу; $i = 1, 3$.

Для кожного i -го субіндексу коефіцієнти (k_i) розраховуються так: для стимуляторів:

$$k_j^{\text{ст.}} = \frac{X_{jt}}{X_{jt-1}}; \quad (2)$$

для дестимуляторів:

$$k_j^{\text{дест.}} = \frac{X_{j,t-1}}{X_{j,t}}, \quad (3)$$

де X_{jt} ; $X_{j,t-1}$ — значення j -го показника (індикатора) за t і $t-1$ періоди; W_j — вагові коефіцієнти j -го індикатора, які визначають частку населення, на яку поширюється вплив індикатора:

$$W_j = \frac{S_j}{\sum_{j=1}^m S_j}, \quad (4)$$

де S_j — чисельність населення, на яку поширюється вплив j -го індикатора; m — кількість індикаторів виміру відповідного субіндексу; $j = 1, m$.

Агрегування субіндексів у інтегральну оцінку за аналогією також базується на алгоритмі середньогометричної зваженої:

$$I_{\text{ЗТС}} = \sqrt[3]{k_{\text{ЗУ}}^{w_1} \cdot k_{\text{РП}}^{w_2} \cdot k_{\text{СТВ}}^{w_m}}. \quad (5)$$

Внутрішня структура, показники та індикатори визначення кожного з наведених трьох субіндексів відповідають змістовій характеристиці кожної складової забезпечення відповідного рівня збалансованості трудової сфери. Система показників і окремих індикаторів їх виміру базується на принципах достатності, адекватності й здатності об'єктивно презентувати відповідну складову.

Субіндекс за складовою «Соціально-економічні наслідки поглиблення дисбалансів трудової сфери» ($I_{\text{СЕН}}$) визначається співвідношенням (1), а внутрішні індикатори виміру оцінюють зміни втрат чи наслідків за умов розбалансованості трудової сфери. З урахуванням усіх чотирьох складових, які визначають зміну умов забезпечення збалансованості трудової сфери, безпосередньо зміну рівнів збалансованості на ринку праці й у системі СТВ, а також соціально-економічні наслідки розбалансованості, можна розрахувати узагальнюючий показник зміни рівнів збалансованості трудової сфери за період воєнної агресії та воєнного стану:

$$I_{\text{ЗТСН}} = \sqrt[4]{k_{\text{ЗУЗ}}^{w_1} \cdot k_{\text{РП}}^{w_2} \cdot k_{\text{СТВ}}^{w_3} \cdot k_{\text{СЕН}}^{w_4}}. \quad (6)$$

Мультиплікативна форма агрегування за кожним субіндексом у інтегральну оцінку дає можливість визначити вплив кожного внутрішнього індикатора (субіндексу) і відносну зміну рівнів збалансованості як за кожною складовою, так і для всієї трудової сфери в цілому. Пере-

Таблиця 2. Індикатори визначення субіндексу «Умови забезпечення збалансованості й збалансованого розвитку трудової сфери» в період воєнного стану

Показники та індикатори виміру	Напрямок виміру	Зміни за січень—вересень 2022 р.		Вагові коефіцієнти	
		% (+, -)	коефіцієнт зміни з урахуванням напрямку впливу	чисельність населення, млн осіб (S _i)	$W_i = \frac{S_i}{\sum S_i} 100\%$, %
Темпи зміни реального ВВП, % до попереднього року	Стимулятор	-33,4	0,666	41,13	32,9
Стан бізнесу, % до загальної кількості працюючих станом на 01.01.2022 р.:	»	28,0	1,28	2,5	2,0
працюють у повному обсязі;	Дестимулятор	37,0	0,73	3,3	2,64
працюють з обмеженнями;	»	13,8	0,862	1,43	1,16
повністю зупинилися або майже зупинилися					
Індекс ділової активності малого і середнього бізнесу, в. п.	Стимулятор	-22,7	0,773	4,26	3,4
Індекс споживчих цін, % приросту	Дестимулятор	35,1	0,74	41,13	32,9
Рівень тіньової економіки, % приросту до відповідного показника попереднього року	»	32,3	0,756	15,7	12,5
Стагфляція (одночасно спад виробництва і зростання цін), приріст за I півріччя 2022 р., %	»	21,5	0,823	15,7	12,5

Джерело. Розраховано авторками за: Інфляційний звіт. Липень 2022 року. Національний банк України. 55 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4 (дата звернення: 05.10.2022); Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд. Вересень 2022 року. Національний банк України. 38 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM-2022-09.pdf?v=4 (дата звернення: 05.10.2022).

ваги запропонованої методики визначення зміни рівнів збалансованості трудової сфери визначаються при її апробації.

Зовнішні умови забезпечення збалансованості трудової сфери за період воєнного стану в Україні визначаються на основі макроекономічних показників, які оцінюють розвиток (спад) економіки. За оцінками НБУ^{1;2}, темпи зниження реального ВВП за січень — серпень 2022 р. склали близько 33,4%, тобто обсяги виробництва скоротилися майже на третину. Така ситуація супроводжується істотним спадом ділової та виробничої активності. За період воєнної агресії близько 37% підприємств стали працювати з обмеженнями, а 40% — повністю зупинили або майже зупинили діяльність. Водночас мають місце суттєве зростання індексів споживчих цін і прискорення інфляції, що в цілому супроводжується досить високим рівнем стагфляції з одночасним зростанням тіньової економіки. За оцінками НБУ, рівень тіньової економіки за I півріччя 2022 р. зріс з 31% станом на кінець 2021 р. до 41%.

Відповідно до визначених напрямів впливу індикаторів на зміну умов забезпечення збалансованості трудової сфери за січень — вересень минулого року порівняно з 2021 р. їх значення містяться в табл. 2. На основі наведених змін індикаторів субіндекс зміни умов забезпечення збалансованості трудової сфери буде таким:

$$I_{\text{звз}} = 0,666^{0,329} \cdot 1,28^{0,02} \cdot 0,73^{0,0264} \cdot 0,862^{0,0116} \cdot 0,773^{0,034} \cdot 0,74^{0,329} \times \\ \times 0,756^{0,125} \cdot 0,823^{0,125} = 0,875 \cdot 1,0049 \cdot 0,9917 \cdot 0,9983 \cdot 0,9913 \times \\ \times 0,9057 \cdot 0,9656 \cdot 0,976 = 0,737, \text{ або } 73,7\%.$$

Розраховане значення субіндексу свідчить, що лише за сім-вісім місяців воєнної агресії загальні умови забезпечення збалансованості й можливості збалансованого розвитку знизилися на 26,3%, тобто майже на третину, порівняно з тими умовами, які були на початку року.

За внутрішньою структурою субіндексу видно, що найбільший вплив на зниження можливостей забезпечення збалансованості трудової сфери має падіння національної економіки, скорочення ж ВВП у цілому обумовлює майже половину зниження субіндексу. Друге місце за рівнем погіршення умов для збалансованості — за істотним зростанням індексу споживчих цін. Лише один індикатор, який оцінює частку підприємств, що працюють у повному обсязі, досить незначною мірою (лише на 0,4 в. п.) створює стимулюючі умови для збалансованості трудової сфери.

Ринок праці й зайнятість. Активні бойові дії на чималій території країни, запровадження воєнного стану супроводжуються значними

¹ Інфляційний звіт. Липень 2022 року. Національний банк України. 55 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4

² Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд. Вересень 2022 року. Національний банк України. 38 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM-2022-09.pdf?v=4

негативними і дестабілізуючими процесами на ринку праці й у сфері зайнятості. За оцінками МОП³, в умовах поточних воєнних дій було втрачено близько 4,8 млн робочих місць. Майже 40% підприємств малого і середнього бізнесу або повністю призупинили свою роботу, або були зруйновані чи знищені; 44,9% суттєво зменшили обсяги виробництва. За результатами звіту НБУ⁴, малий і середній бізнес скоротив чисельність працівників більш як на 1070,0 тис. осіб. У цілому за цей період близько 30—40% працівників втратили роботу, значна частина персоналу відправлена у вимушені відпустки із збереженням 2/3 заробітної плати^{5; 6; 7; 8}. За оцінками експертів, зайнятість знизилася на третину (–30,2%), і за умови ескалації конфлікту цей показник може сягнути 43,4%. Значна частина персоналу за період воєнної агресії була скорочена або переведена на часткову чи неповну зайнятість.

Посилюється тінізація ринку праці, тобто зростає кількість вакансій без офіційного оформлення та офіційної заробітної плати. Як наслідок, відсутність соціальних гарантій, час роботи не включається в трудовий стаж тощо. За експертними оцінками, неформальна і тіньова зайнятість зросли від 1000 тис. до 2000 тис. осіб, що супроводжується поглибленням прекаризації зайнятості. Якщо станом на 2021 р. рівень прекаризації складав близько 48,8% від загальної кількості зайнятого населення, то на сьогодні, з урахуванням як падіння загальної кількості зайнятих, так і значного зростання контингенту прекаріїв, він може сягати 60—70%.

Значна розбалансованість між попитом і пропозицією робочої сили склалась і за територіальною ознакою, тобто між окремими регіонами і типами поселень. Унаслідок активних бойових дій на сході й півдні країни, внутрішнього переміщення населення і релокації бізнесу до безпечніших регіонів істотно зростають як кількість вакансій, так і обсяги попиту на робочу силу в західних областях. При цьому особливо

³ Влияние украинского кризиса на сферу труда. Международная организация труда. 2022. 11 мая. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844525.pdf

⁴ Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд. Вересень 2022 року. Національний банк України. 38 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM-2022-09.pdf?v=4

⁵ Білоус О. Мінфін спрогнозував зменшення кількості працюючих українців у 2022 році. *РБК-Україна*. 2022. 16 вер. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/minfin-sprognoziroval-sokrashchenie-kolichestva-1663329025.html> (дата звернення: 15.11.2022).

⁶ Пищуліна О., Юрчишин В., Маркевич К. та ін. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Центр Разумкова. 2022. 01 сер. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf

⁷ Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в Україні після війни: основні тенденції та напрями стабілізації. Аналіт. записка. Центр Разумкова. 2022. 18 лип. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>

⁸ Ринок праці воєнного часу у цифрах та фактах. *Європейська Бізнес Асоціація*. 2022. 06 трав. URL: <https://eba.com.ua/rynok-pratsi-voyennogo-chasu-u-tsyfrah-ta-faktah/> (дата звернення: 25.11.2022).

затребуваними стають професії, які не вимагають високого рівня освіти і кваліфікації: робітники на виробництво, швачки, сільгосппрацівники, сезонні робітники в аграрний сектор і торгівлю. Одночасно відчутно просів ринок офісної зайнятості. У зв'язку з тим, що значна частина підприємств працює з неповним завантаженням, у першу чергу скорочуються посади економістів, бухгалтерів і юристів. Зміни зайнятості, зменшення можливості знайти роботу, значне скорочення пропозиції робочих місць супроводжуються помітним зростанням безробіття в країні. Якщо у 2021 р. рівень безробіття, за методологією МОП, був близько 10,6%, то вже за I півріччя 2022 р. — близько 31,3%, а загальна кількість безробітного населення зросла майже на 3,6 млн осіб.

Перевищення попиту над пропозицією робочої сили як один з основних дисбалансів на ринку праці характеризується значним скороченням вакансій. Так, за I півріччя 2022 р. кількість пропонованих посад становила лише 48,6% від довоєнного рівня, а кількість претендентів на одну вакансію зросла в 1,7 разу. Значних змін зазнає і цифровий ринок праці: близько 42% підприємств ІТ-сфери перенесли бізнес за межі країни, одночасно зменшивши на 47,6% кількість дистанційних вакансій. При цьому позитивним моментом на даному сегменті ринку праці є зростання на третину чисельності працівників, переведених на цифровий формат роботи, що згладжує ситуацію на ринку праці. Визначення субіндексу за складовою збалансованості трудової сфери «Ринок праці й зайнятість» базується на основних показниках та індикаторах, наведених у табл. 3.

За наведеними в табл. 3 даними субіндекс зміни рівня збалансованості та збалансованого розвитку на ринку праці й у сфері зайнятості буде таким:

$$\begin{aligned}
 I_{\text{РП}} &= 0,698^{0,118} \cdot 0,65^{0,062} \cdot 0,339^{0,062} \cdot 0,583^{0,047} \cdot 0,514^{0,006} \cdot 0,698^{0,191} \times \\
 &\times 0,8^{0,092} \cdot 0,8^{0,092} \cdot 0,706^{0,062} \cdot 0,524^{0,0002} \cdot 1,32^{0,088} \cdot 0,58^{0,0002} \cdot 0,63^{0,088} \cdot 0,61^{0,088} = \\
 &= 0,9585 \cdot 0,9736 \cdot 0,9351 \cdot 0,975 \cdot 0,996 \cdot 0,9336 \cdot 0,98 \cdot 0,98 \cdot 0,9786 \times \\
 &\times 0,9987 \cdot 1,0247 \cdot 0,9989 \cdot 0,96 \cdot 0,9574 = 0,699, \text{ або } 69,9\%.
 \end{aligned}$$

Значення субіндексу свідчить, що загальний рівень збалансованості на ринку праці за лютий — вересень 2022 р. знизився на 30,1%. Найбільшим чинником розбалансованості є значне зростання безробіття: у загальному обсязі падіння збалансованості п'ята частина обумовлена безпосередньо цим чинником. Друге місце за рівнем впливу на розбалансованість посідає падіння зайнятості. У загальній оцінці падіння (на 30,1%) рівня збалансованості на ринку праці близько половини обумовлено саме цими процесами, на їх частку припадає близько 12,7%. Третю і четверту позиції у зміні рівня збалансованості об'єктивно посідають показники, які оцінюють, відповідно, частку ВПО, які не працюють, і втрату робочих місць.

Соціально-трудова відносина. Розбалансованість у системі соціально-трудова відносин у першу чергу пов'язана із зміною доходів населення, що обумовлено падінням рівня оплати праці, повністю або частковим

Таблиця 3. Індикатори визначення субіндексу збалансованості й збалансованого розвитку на ринку праці (I_{PI}) в умовах воєнного стану

Показники та індикатори виміру	Напрямы виміру	Зміни за лютий — вересень 2022 р.		Вагові коефіцієнти	
		% (+, -)	коефіцієнт зміни з урахуванням напрямку впливу	чисельність населення, млн осіб (S_i)	$W_i = \frac{S_i}{\sum S_i} 100\%$, %
Втрага робочих місць, %	Дестимулятор	30,2	0,698	8,93	11,8
Втратили роботу за I півріччя 2022 р., % до всіх працівників	»	35,0	0,65	5,0	6,2
Рівень безробіття (за методологією МОП), % до попереднього року	»	295,0	0,339	5,0	6,2
Зміна кількості претендентів на одну вакансію порівняно з 2021 р., %	»	171,4	0,583	3,6	4,7
Кількість вакансій, % від попереднього періоду	Стимулятор	51,4	0,514	0,484	0,6
Зміна рівня зайнятості, % до попереднього року	»	-30,2	0,698	15,4	19,1
Зміна персоналу малого та середнього бізнесу, % до попереднього року	»	-20,0	0,8	7,35	9,2
Неповна зайнятість (відправлено у вимушену відпустку, інші форми), % від загальної кількості працівників	Дестимулятор	20,0	0,8	7,35	9,2
Зайнятість у неформальному і тіньовому секторі, млн осіб до попереднього року	»	Зростання на 1—2	0,706	5,04	6,2

Цифровий ринок праці: зміна кількості дистанційних вакансій, % до попереднього року; частка ВПО та інших працівників, які переведені на цифровий формат роботи, %; релокація IT-бізнесу до інших країн, %	Стимулятор	-47,6	0,524	0,2	0,2
Частка ВПО, які визначили як найбільшу потребу «Доступ до роботи», %	»	32,0	1,32	7,1	8,8
Частка ВПО, які не працюють, %	Дестимулятор	42,0	0,58	0,2	0,2
	»	37	0,63	7,1	8,8
	»	39,0	0,61	7,1	8,8

Джерело. Розраховано авторками за: Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд. Вересень 2022 року. Національний банк України. 38 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_cploads/article/MM-2022-09.pdf?v=4; Влияние украинского кризиса на сферу труда. Международная организация труда. 2022. 11 мая. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-europe/-ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844525.pdf; Білоус О. Мінфін спрогнозував скорочення кількості працюючих українців у 2022 році. РБК-Україна. 2022. 16 вер. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/minfin-sprognoziroval-sokrashchenie-kolichestva-1663329025.html> (дата звернення: 25.11.2022); Пищуліна О., Юришин В., Маркевич К. та ін. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Центр Разумкова. 2022. 01 сер. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf; Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в Україні після війни: основні тенденції та напрями стабілізації. Аналіт. записка. Центр Разумкова. 2022. 18 лип. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>; Ринок праці воєнного часу у цифрах та фактах. Європейська Бізнес Асоціація. 2022. 06 трав. URL: <https://eba.com.ua/gupok-pratsi-voeyennogo-chasu-u-tsyfrah-ta-fakтах/> (дата звернення: 25.11.2022).

припиненням її виплат. Так, за даними НБУ^{9, 10}, близько половини працюючих зазнали зниження заробітних плат у різних обсягах — від 10 до 50%. Серед підприємств малого і середнього бізнесу близько третини скоротили заробітні плати, а кожне п'яте (21% від усіх підприємств) зовсім її не виплачують. Близько третини (27%) працівників малого і середнього бізнесу працюють в умовах скороченої зарплати, п'яту частину — відправлено у вимушені відпустки із збереженням 2/3 заробітної плати. За прогнозними оцінками, до кінця 2022 р. номінальна середня заробітна плата мала зменшитися на 12%, що в реальному вимірі є падінням майже на третину (27%). Значна частка населення, яке сьогодні не має роботи, готові працювати за меншу заробітну плату. Наприклад, серед активних пошукачів роботи таких близько 65%, при цьому 61% з них мають матеріальну мотивацію до активного пошуку роботи. Досить складна ситуація з матеріальним становищем склалася серед ВПО. Так, за оцінками Світового банку, близько 90% з цього контингенту можуть зіткнутися з ризиками бідності.

Істотне зниження доходів населення внаслідок скорочення і втрати заробітної плати супроводжується поглибленням бідності населення за всіма критеріями. За результатами п'ятого — дев'ятого раундів експрес-опитування МОМ, середньомісячні доходи в розрахунку на одне домогосподарство серед вимушено переміщених осіб становлять близько 5505,3 грн, а з урахуванням середнього розміру домогосподарства (чотири особи) дохід на одну особу складає лише 1376,3 грн^{11; 12; 13; 14; 15}. До

⁹ Інфляційний звіт. Липень 2022 року. Національний банк України. 55 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4

¹⁰ Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд. Вересень 2022 року. Національний банк України. 38 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM-2022-09.pdf?v=4

¹¹ Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення України. Раунд 2. 1 квітня 2022. DTM. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-2-1> (дата звернення: 19.11.2022).

¹² Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення України. Раунд 5. 23 травня 2022. DTM. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-5-23> (дата звернення: 17.11.2022).

¹³ Восьме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (6 квітня 2022 р.). Соціологічна група «Рейтинг». 2022. 08 квіт. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprelya_2022.html (дата звернення: 21.11.2022).

¹⁴ Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення України. Раунд 8. 17—23 серпня 2022. DTM. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-8-17-23> (дата звернення: 19.11.2022).

¹⁵ Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення України за 9 тур. DTM. 2022. 17—26 вер. URL: <https://dtm.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-zagalnonacionalne-opituvannya-naselennya-raund?close=true> (дата звернення: 19.11.2022).

війни цей показник був на рівні 12 401,6 грн на одне домогосподарство і, відповідно, 3100 грн на одну особу, тобто у 2,25 разу вищим. Серед опитаних переселенців 57% зовсім нічого не заробляють, 19% — менше, ніж до війни, і лише 8% вказали, що їх заробіток не змінився.

Значні дисбаланси в системі соціально-трудових відносин склались і за поглибленням невідповідності професійно-освітнього рівня працівника тим вимогам, які від нього вимагають характер робочого місця і роботодавці. В умовах високого рівня конкуренції і низької кількості вакансій спеціалісти пропонують свої кандидатури на посади, які є нижчими від їхнього рівня кваліфікації. За період воєнного стану в Україні простежуються відчутне падіння рівня соціальної захищеності працівників, зниження рівня соціальних прав і гарантій у трудовій сфері.

На основі наведених експертних оцінок, представлених у табл. 4, узагальнено найбільш важливі індикатори визначення рівня зміни збалансованості в системі соціально-трудових відносин, що склалися за поточний період.

На основі наведених у табл. 4 індикаторів субіндекс зміни рівня збалансованості в системі соціально-трудових відносин буде таким:

$$I_{\text{СТВ}} = 0,5^{0,124} \cdot 0,68^{0,066} \cdot 0,79^{0,043} \cdot 0,73^{0,055} \cdot 0,8^{0,434} \cdot 0,35^{0,078} \cdot 0,61^{0,078} \times \\ \times 0,365^{0,122} = 0,917 \cdot 0,975 \cdot 0,99 \cdot 0,983 \cdot 0,908 \cdot 0,921 \cdot 0,9622 \cdot 0,884 = 0,64.$$

Отже, можна дійти висновку, що за період російської воєнної агресії і воєнного стану в Україні рівень збалансованості в системі СТВ знизився на 36%, тобто більш як на третину порівняно з довоєнним періодом. Найбільша частка в такому падінні рівня збалансованості пов'язана з високою питомою вагою внутрішньо переміщених осіб, які відчувають потребу в грошах, — 11,6% із загального рівня падіння (тобто з 36%) обумовлено саме цим чинником. Значне (на 9,2%) зниження реальної заробітної плати в структурі ІСТВ обумовлює загальний рівень його падіння і посідає друге місце за впливом на можливості забезпечення збалансованості в системі соціально-трудових відносин.

Розбалансованість між фактичним освітнім і професійно-кваліфікаційними рівнями пошукачів роботи і фактичними можливостями їхньої реалізації за гідну заробітну плату посідає третє місце за впливом на зниження рівня збалансованості в системі соціально-трудових відносин. На основі визначених субіндексів зміни рівнів збалансованості окремих складових трудової сфери інтегральний показник збалансованості трудової сфери буде таким:

$$I_{\text{ЗТС}} = I_{\text{ЗУ}}^{\text{wЗУ}} \cdot I_{\text{РП}}^{\text{wРП}} \cdot I_{\text{СТВ}}^{\text{wСТВ}} = 0,722^{0,5194} \cdot 0,699^{0,3314} \cdot 0,64^{0,1492} = \\ = 0,844 \cdot 0,888 \cdot 0,936 = 0,702, \text{ або } 70,2\%.$$

Загальний рівень збалансованості трудової сфери за період воєнної збройної агресії і воєнного стану знизився майже на 30% (точніше — на 29,8%), при цьому основні дестабілізуючі зрушення обумовлено

Таблиця 4. Індикатори зміни рівня збалансованості в системі соціально-трудових відносин за період воєнного стану

Індикатори	Напрямок впливу	Зміни за лютий — вересень 2022 р.		Вагові коефіцієнти	
		% (+, -)	коефіцієнт з урахуванням напрямку впливу	населення, млн осіб (S_i)	$W_i = \frac{S_i}{\sum S_i} 100\%$, %
Частка працюючих, які зазнали зниження заробітних плат, %	Дестимулятор	50,0	0,5	4,45	12,4
Частка підприємств малого та середнього бізнесу, у яких: скорочується заробітна плата, %; не виплачують зарплату, % до всіх підприємств малого та середнього бізнесу	» »	32,0 21,0	0,68 0,79	2,36 1,55	6,6 4,3
Частка працівників, які працюють в умовах скороченої заробітної плати, % до всіх працівників	»	27,0	0,73	1,99	5,5
Зміна реальної заробітної плати, % до попереднього року	Стимулятор	-20,0	0,8	15,6	43,4
Частка населення, яке готове працювати за меншу зарплату і за іншою професією, % від активних пошукачів роботи	Дестимулятор	65,0	0,35	2,8	7,8
Частка ВПО, які мають матеріальну мотивацію до активного пошуку роботи, % від активних пошукачів роботи	Стимулятор	61,0	0,61	2,8	7,8
Частка ВПО, які найбільше відчувають потребу в грошах, % до всіх ВПО	Дестимулятор	63,5	0,365	4,4	12,2

Джерело. Розроблена авторками за: Інфляційний звіт. Липень 2022 року. Національний банк України. 55 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4; Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд. Вересень 2022 року. Національний банк України. 38 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM-2022-09.pdf?v=4; Вплив кризи на сферу труда. Международная организация труда. 2022. 11 мая. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-europe/-ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844525.pdf; Білоус О. Мінфін спрогнозував скорочення кількості працюючих українців у 2022 році. РБК-Україна. 2022. 16 вер. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/minfn-sprognozitoval-sokrashchenie-kolichestva-1663329025.html> (дата звернення: 25.11.2022).

значним погіршенням зовнішніх умов забезпечення збалансованості. У цілому в загальному рівні зниження збалансованості трудової сфери більш як половину (15,6% від 30%) обумовлено безпосередньо зміною зовнішніх умов, і в першу чергу це різке падіння національної економіки країни. Друге місце за впливом посідає рівень розбалансованості на ринку праці й у сфері зайнятості (-11,2%), а посилення дисбалансів у системі соціально-трудова відносин формує падіння загального рівня збалансованості на 6,4%.

Соціально-економічні наслідки поглиблення дисбалансів трудової сфери. Повномасштабна війна призвела до глибокої кризи на ринку праці й у системі соціально-трудова відносин, що спричинило негативні соціально-економічні наслідки на тривалий період. Незворотні втрати військового і цивільного населення, значні потоки мігрантів, які вимушені були через небезпеку залишити країну, мільйонні переміщення населення територією країни з регіонів активних бойових дій у безпечніші області, незаконна депортація населення до РФ, у тому числі й дитячого контингенту, незайнятість, втрата робочих місць, матеріального забезпечення і базових умов життєдіяльності значної частки населення — усе це обумовило значні негативні соціально-економічні наслідки. На макроекономічному рівні загальні втрати виявляються в такому: втраті трудового й освітнього потенціалів; звуженні параметрів відтворення робочої сили; зниженні рівня матеріального добробуту населення й зростанні бідності; падінні купівельної спроможності населення й зменшенні його споживчого попиту; гальмуванні можливостей економічного зростання.

Загальні втрати трудового потенціалу (ВТП) складаються з незворотних повних або часткових втрат протягом певного періоду. Незворотні ВТП обумовлено насамперед незворотними людськими втратами через загибель військових і цивільного населення. За останніми даними Управління Верховного комісара з прав людини при ООН, станом на 18 вересня 2022 р. кількість убитого цивільного населення досягла 5916 осіб і не менше 8616 поранених, серед яких 362 дитини; серед убитих цивільних 54% жінок і 46% чоловіків^{16; 17; 18}. На сьогодні не відомо точну чисельність загиблого і страченого населення в Маріуполі, Волновасі, Ізюмі, Северодонецьку та інших містах і поселеннях. За експертни-

¹⁶ Україна: обновленные данные по числу жертв среди мирных жителей 22 августа 2022 г. *The Office of the High Commissioner for Human Rights*. URL: <https://ohchr.org/ru/news/2022/08/Ukraine-civilian-casualty-update-22-august-2022> (дата звернення: 02.12.2022).

¹⁷ Бойко Ю. Успіхи ЗСУ, мінус 56 тисяч окупантів та спішна мобілізація в РФ: підсумки 7 місяців війни. *РБК-Україна*. 2022. 24 вер. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/viyuna-rosiyi-proti-ukrayini-promizhni-pidsumki-1663955009.html> (дата звернення: 02.12.2022).

¹⁸ Білоус О. Мінфін спрогнозував скорочення кількості працюючих українців у 2022 році. *РБК-Україна*. 2022. 16 вер. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/minfin-sprognoziroval-sokrashchenie-kolichestva-1663329025.html> (дата звернення: 25.11.2022).

ми оцінками, вона може сягати не менш як 25—30 тис. осіб. Не відомо дотепер і загальну кількість військових втрат. За останніми оцінками Генштабу ЗСУ, станом на кінець серпня — початок вересня 2022 р. вони склали близько 9—10 тис. осіб. Звичайно, з продовженням активних бойових дій ця цифра постійно зростає.

Часткові або повні незворотні втрати трудового потенціалу формуються також через значний вплив населення за межі країни. Протягом усіх місяців війни обсяги мігрантів постійно змінюються, відрізняються також і їх оцінки. За даними УВКБ при ООН, станом на 13 вересня 2022 р. до європейських країн прибули 7,3 млн осіб, з них 4,03 млн одержали статус тимчасового захисту. Приблизно так само оцінюють чисельність осіб, які виїхали за межі країни, у Центрі Разумкова^{19; 20; 21; 22}: за лютий — травень минулого року вона склала 7,363 млн осіб. Загальна оцінка незаконно депортованого до РФ населення сягнула близько 1,5 млн осіб, з них 250 тис. дітей.

Серед біженців 83% становлять жінки, при цьому понад 63% — віком від 30 до 49 років. Біженці мають досить високий освітній рівень: наприклад, у 66,2% — вища і незакінчена вища освіта, у 18,5% — середня спеціальна і у 15,3% — загальна середня. За професійними групами близько 26% — це висококваліфіковані фахівці, 20% — підприємці, 17% — кваліфіковані робітники. За результатами опитувань, значна (від 10 до 15%) частина осіб, які виїхали до європейських країн, не планують повертатися на Батьківщину навіть за умови повного припинення воєнних дій і скасування воєнного стану; 10—11% ще не можуть однозначно визначитися^{23; 24; 25} [15]. За умов зняття обмежень на виїзд чоловіків загальні

¹⁹ Там само.

²⁰ Пищуліна О., Юрчишин В., Маркевич К. та ін. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Центр Разумкова. 2022. 01 сер. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf

²¹ Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в Україні після війни: основні тенденції та напрями стабілізації. Аналіт. записка. Центр Разумкова. 2022. 18 лип. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>

²² Ринок праці воєнного часу у цифрах та фактах. *Європейська Бізнес Асоціація*. 2022. 06 трав. URL: <https://eba.com.ua/rynok-pratsi-voyennogo-chasu-u-tsyfrah-ta-faktah/> (дата звернення: 25.11.2022).

²³ Рудомський Р. У ЄС прийняли 5,3 млн українських біженців: стало відомо, скільки людей повернулися додому. *OBOZREVATEL*. 2022. 03 чер. URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr/u-es-prijnyali-53-mln-ukrainskih-bizhentsiv-stalo-vidomostilki-lyudej-povernulisya-dodomu.htm> (дата звернення: 25.11.2022).

²⁴ Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення України. Раунд 5. 23 травня 2022. *DTM*. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-5-23> (дата звернення: 17.11.2022).

²⁵ Пищуліна О., Юрчишин В., Маркевич К. та ін. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Центр Разумкова. 2022. 01 сер. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf

обсяги виїзду населення можуть ще суттєвіше зрости. За експертними оцінками, ця цифра може сягнути 8,3 млн осіб.

Оцінка безповоротних втрат трудового потенціалу заснована на базових концепціях потенціальної демографії [20; 27], що повністю відповідає змістовій характеристиці його незворотних втрат. Трудовий потенціал розглядається як сукупна здатність суспільства до праці, що характеризується як ресурс праці, яким володіє суспільство на конкретному етапі розвитку. В демоеконічному вимірі трудовий потенціал (ТП) — це потенційно можлива сукупність часу трудового життя, а його безповоротні втрати розглядаються як максимально можлива міра праці, якою володіло суспільство і яка безповоротно втрачена. Узагальнений алгоритм визначення ТП базується на показниках середньої тривалості життя в межах працездатного віку (демографічний вимір) і повікових коефіцієнтах економічної активності (економічний вимір).

Оцінка незворотних втрат трудового потенціалу ($V_{\text{ТПнев.}}$) базується на попередніх оцінках кількості загиблих військових і цивільного населення. Додатково враховуються можливі безповоротні втрати трудового потенціалу біженців і примусово депортованих до РФ, які не планують повертатися на Батьківщину.

$$V_{\text{ТПнев.}} = \sum_{x=16}^{60} S_x \cdot (e_x - e_{60}) \cdot k_{xе.а.}, \quad (7)$$

де S_x — чисельність населення, яке загинуло або виїхало за межі країни без наміру повернутися; x — вік у межах працездатного віку, $x \in [16-60]$; e_x — середня тривалість майбутнього життя для особи віком x років; e_{60} — середня тривалість майбутнього життя для особи, яка дожила до 60 років; $k_{xе.а.}$ — коефіцієнт економічної активності людини віком x років.

У табл. 5—7 наведено проміжні розрахунки обсягів безповоротних втрат трудового потенціалу за період воєнної агресії РФ і воєнного стану в Україні станом з лютого по вересень 2022 р.

Так, безповоротні втрати трудового потенціалу внаслідок загибелі цивільного населення складають близько 388,2 тис. людино-років. За попередніми оцінками, загальна кількість військових, які загинули, станом на серпень 2022 р. коливалося в межах 9—10 тис. осіб, тому при оцінюванні втрат трудового потенціалу за базову оцінку взято 10 тис. осіб. Здебільшого це чоловіки віком від 20 до 50 років. У зв'язку з відсутністю даних про їх віковий розподіл як середній вік узято 27 років і як рівень економічної активності, що склався для чоловіків віком від 20 до 64 років станом на 2021 р., тобто 0,782. За цих умов незворотні втрати ТП унаслідок загибелі військових за співвідношенням (7) складуть:

$$\text{ТП}_{\text{заг.війс.}} = 10,0 \cdot (39,46 - 13,66) \cdot 0,782 = 201,8 \text{ тис. людино-років.}$$

Незворотні втрати ТП формуються також за рахунок виїзду значної кількості населення за межі країни, яке не має наміру повернутися

Таблиця 5. Безповоротні втрати трудового потенціалу внаслідок загибелі цивільного населення в умовах воєнного стану за лютий — вересень 2022 р.

Вік, років (x)	Чисельність, осіб (S_x)	Середня тривалість життя до закінчення працездатного віку, років ($e_x - e_{60}$)	Коефіцієнт економічної активності ($k_{xe.a.}$)	Трудовий потенціал, тис. людино-років (ТП)
0—14	4 825,0	44,46	0,546*	117,13
15—19	4 625,0	37,11	0,32	54,92
20—29	4 327,0	29,46	0,71	90,51
30—39	6 653,0	20,17	0,825	110,71
40—49	5 977,0	11,57	0,844	58,4
50—59	5 463,0	3,65	0,746	14,9
Р а з о м	31 870,0	—		388,17

* Для дитячого контингенту віком 0—14 років об'єктивно коефіцієнт економічної активності відсутній, а для визначення безповоротних втрат ТП унаслідок загибелі дітей береться показник на рівні середнього значення для всього населення, тобто $k_{xe.a.0-14} = 0,546$.

Джерело. Розраховано авторками на основі експертних оцінок кількості загиблих серед цивільного населення з урахуванням втрат по Маріуполю, Ізюму та інших містах на рівні 25 тис. осіб, при цьому розподіл населення за віковими групами відповідає структурі постійного населення станом на 2021 р.

на Батьківщину. Зроблено багато різних оцінок їхньої загальної чисельності, але ми віддаємо перевагу оцінкам УВКБ при ООН і Центру Разумкова, згідно з якими це близько 7 млн біженців, з яких 4,03 млн одержали статус тимчасового захисту^{26; 27} [15]. Виходячи з оцінки, що близько 15% з них не мають намірів повернутися на Батьківщину, розраховано обсяг незворотних втрат ТП за цим контингентом (табл. 6).

Отже, частка біженців, які не мають намірів повертатися, у середньому становить близько 15%, а незворотні втрати трудового потенціалу за рахунок цього контингенту можуть скласти 5054,5 тис. людино-років.

Значні втрати трудового потенціалу населення обумовлено також незаконною депортацією населення до РФ. За оцінками УВКБ при ООН, до РФ виїхало близько 2,6 млн осіб, при цьому, за експертними оцінками, 1,5 млн були депортовані незаконно, у тому числі 250 тис. дітей віком до 15 років. На основі цих даних розраховано поточні обсяги втрат трудового потенціалу за цим контингентом (табл. 7).

²⁶ Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення України. Раунд 5. 23 травня 2022. *DTM*. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-5-23> (дата звернення: 17.11.2022).

²⁷ ООН: число беженцев из Украины с начала войны превысило 5,4 миллиона человек. *RFI*. 2022. 29 квіт. URL: <https://cutt.ly/53mQRfi> (дата звернення: 24.11.2022).

Таблиця 6. Втрати трудового потенціалу дорослого контингенту біженців з України, які отримали статус тимчасового захисту під час війни у 2022 р.

Вік, років (x)	Чисельність біженців, тис. осіб (S_x)	Середня тривалість життя до верхньої межі працездатного віку ($e_x - e_{60}$)	Коефіцієнт економічної активності ($k_{x.e.}$)	Трудовий потенціал, тис. людино-років (ТП)
18—24	486,5	36,62	0,32	5 701,0
25—34	706,6	28,05	0,692	13 715,5
35—44	658,4	19,09	0,844	10 608,1
45—59	496,6	9,27	0,786	3 618,3
60+	212,0	1,96	0,13	54
Р а з о м	2 560,2	—	—	33 696,9

Джерело. Розраховано авторками за: Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд. Вересень 2022 року. Національний банк України. 38 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM-2022-09.pdf?v=4; Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення України. Раунд 5. 23 травня 2022. DTM. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-5-23> (дата звернення: 17.11.2022); Пищуліна О., Юрчишин В., Маркевич К. та ін. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Центр Разумкова, 2022. 277 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf; Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в Україні після війни: основні тенденції та напрями стабілізації. Аналіт. записка. Центр Разумкова, 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>; Робоча сила України 2021. Стат. зб. Київ, Державна служба статистики України, 2022. 216 с.; Таблиці народжуваності, смертності та середньої очікуваної тривалості життя 2021. Стат. зб. Київ, Державна служба статистики України, 2022. 68 с.

За умови неповернення з РФ близько 10% переміщених осіб незворотні втрати трудового потенціалу складуть 2840,5 тис. людино-років, у том числі в працездатному віці — 2224,0 тис. людино-років.

Отже, за рахунок наведених джерел за перші сім місяців війни незворотні втрати трудового потенціалу становлять 8485,0 тис. людино-років, або 3% від загального обсягу трудового потенціалу працездатного населення, який сформувався на початок 2022 р.²⁸ У наведених оцінках відсутні показники втрат трудового потенціалу внаслідок повної або часткової втрати працездатності, санітарних втрат військових і цивільного населення, немає також інформації про безвісті зниклих, постійно змінюється контингент біженців та їхні наміри щодо повернення тощо. Але зазначимо, що за умови продовження воєнної агресії і ескалації воєнних дій наведені

²⁸ Необхідно взяти до уваги, що це тільки попередні оцінки, адже дотепер з об'єктивних причин відсутня офіційна оцінка безповоротних втрат військових і цивільного населення, реальні оцінки кількості депортованих та ймовірності неповернення біженців.

Таблиця 7. Поточні обсяги втрат трудового потенціалу за рахунок переміщення і незаконної депортації населення до РФ за воєнний період у 2022 р.

Вік, років (x)	Чисельність, тис. осіб (S_x)	Середня тривалість життя до кінця працездатного віку, років ($e_x - e_{60}$)	Коефіцієнт економічної активності ($k_{x.e.a.}$)	Трудовий потенціал, тис. людино-років (ТП)
0—14	250,0	44,46	0,546	6 068,8
15—19	147,6	37,11	0,32	1 752,8
20—29	322,4	29,46	0,71	6 743,5
30—39	496,6	20,17	0,825	8 263,5
40—49	448,0	11,57	0,844	4 374,8
50—59	406,0	3,65	0,746	1 105,5
60—64	370,7	1,96	0,132	95,9
65+	158,7	—	0,132	—
Р а з о м	2 600,0			28 404,8
у тому числі працездатного віку	1 820,6			22 240,1

Джерело: Розраховано авторками на основі оцінок УВКБ при ООН про кількість біженців до РФ, експертних оцінок незаконно депортованих і оцінок імовірності їх повернення на Батьківщину на рівні 0,1. Розподіл за віковою структурою відповідає аналогічним показникам розподілу постійного населення України станом за 2021 р.

оцінки безповоротних втрат трудового потенціалу можуть зрости в кратному обсязі. За експертними оцінками, за цих умов країна може втратити десяту частину свого загального трудового потенціалу. Об'єктивність і реальність такого висновку підтверджуються і експертною оцінкою загальної чисельності населення на 2023 р., наведеною в проекті Державного бюджету на 2023 рік²⁹, — 34,5 млн осіб, що є на 16,2% меншою, ніж на початок 2022 р. (41,17 млн осіб). Виходячи з вікової структури населення втрати ТП до кінця 2022 р. можуть сягнути 10% від його загальних обсягів.

Тимчасові або часткові втрати трудового потенціалу за період воєнних дій обумовлено тривалістю незайнятості переміщеного населення всередині країни, виїздом населення за її межі, можливостями працевлаштування на новому місці або ймовірністю повернення за умови припинення війни і відкриття можливостей для працевлаштування. Основні складові, які визначають обсяги часткових втрат ТП, є такими:

- втрати внаслідок переміщення значної частини населення з районів активних бойових дій, які пов'язані з частковою або повною втратою роботи на певний строк;

²⁹ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік». Інформація про економічне становище держави та основні прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку України. *Щотижневик АПТЕКА*. 2022. 23 вер. URL: <https://www.apteka.ua/article/646822> (дата звернення: 17.11.2022).

- втрати, які можуть виникати навіть після закінчення бойових дій і скасування воєнного стану й пов'язані з втратою роботи в місцях постійного проживання;
- втрати трудового потенціалу біженців, які можуть бути тимчасовими і частковими протягом терміну їх перебування за межами країни або незворотними за умови неповернення;
- зростання тривалого і прихованого безробіття, тимчасової або часткової зайнятості.

Кількісна оцінка тимчасових втрат ТП розглядається як втрачений протягом певного часу потенціал економічно активної частини працездатного населення і пов'язана з сукупним працівником, тобто з можливим контингентом зайнятого населення, яке тимчасово втратило роботу.

Виходячи із загальної чисельності ВПО, біженців і примусово депортованих осіб, з урахуванням їх статево-вікової структури і рівнів зайнятості, що склалися станом на 2021 р., а також на підставі результатів опитувань^{30; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 37} [15], обсяги втрат трудового потенціалу в середньорічному вимірі можуть скласти:

за рахунок біженців ($ВТП_{\text{біж.}}$):

$$\begin{aligned} ВТП_{\text{біж.}} &= 4030 \cdot 0,63 \cdot 0,429 + 4030 \cdot 0,37 \cdot 0,569 = \\ &= 1937,64 \text{ тис. людино-років;} \end{aligned}$$

³⁰ Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд. Вересень 2022 року. Національний банк України. 38 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM-2022-09.pdf?v=4

³¹ Влияние украинского кризиса на сферу труда: первоначальные оценки. Международная организация труда. 2022. 11 мая. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844525.pdf

³² Пищуліна О., Юрчишин В., Маркевич К. та ін. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Центр Разумкова, 2022. 277 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf

³³ Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в Україні після війни: основні тенденції та напрями стабілізації. Аналіт. записка. Центр Разумкова, 2022. 21 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>

³⁴ Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення України. Раунд 2. 1 квітня 2022. DTM. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-2-1> (дата звернення: 19.11.2022).

³⁵ Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення України. Раунд 5. 23 травня 2022. DTM. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-5-23> (дата звернення: 17.11.2022).

³⁶ Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення України. Раунд 8. 17—23 серпня 2022. DTM. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-8-17-23> (дата звернення: 19.11.2022).

³⁷ ООН: число беженцев из Украины с начала войны превысило 5,4 миллиона человек. RFI. 2022. 29 квіт. URL: <https://cutt.ly/53mQRfi> (дата звернення: 24.11.2022).

за рахунок незайнятості працездатного контингенту ВПО (ВТП_{ВПО}):

$$\text{ВТП}_{\text{ВПО}} = 7134 \cdot 0,5926 \cdot 0,39 = 1648,8 \text{ тис. людино-років};$$

за рахунок зростання тривалого безробіття (за оцінками, на 25—30% від загальної кількості безробітних, ВТП_{без.}):

$$\text{ВТП}_{\text{без.}} = 5400 \cdot 0,32 = 1728,0 \text{ тис. людино-років};$$

за рахунок переміщеного і депортованого до РФ населення (ВТП_{деп.}):

$$\text{ВТП}_{\text{деп.}} = 1820,6 \cdot 0,557 = 1014,1 \text{ тис. людино-років}.$$

Таким чином, загальні тимчасові річні обсяги втрат трудового потенціалу становлять 6328,54 тис. людино-років, або 40,5% від загального річного обсягу трудового потенціалу зайнятого населення станом на кінець 2021 р.

Освітній потенціал (ОП) також зазнає суттєвих втрат унаслідок поглиблення розбалансованості трудової сфери в умовах війни і воєнного стану. Основні причини цього мають ті самі витoki, що й втрати трудового потенціалу, але за одним винятком: досить істотні втрати ОП пов'язано з невідповідністю якісних характеристик робочих місць і вакансій освітньо-кваліфікаційному рівню пошукачів роботи. За цих умов практично виключено або суттєво обмежено можливості капіталізації і розвитку людського капіталу [20].

Освітній потенціал визначається як загальна кількість років навчання населення або окремих груп з урахуванням імовірності його втрати під час воєнних дій в Україні. Визначення втрат освітнього потенціалу (Воп) базується на розподілі окремих категорій населення за освітніми рівнями. Розподіл біженців за освітою представлено в статистичному Додатку до довідки МОП³⁸, у звітах МОМ про внутрішнє переміщення в Україні^{39; 40} і за результатами спеціального соціологічного опитування^{41; 42; 43; 44}. На підставі

³⁸ Влияние украинского кризиса на сферу труда. *Международная организация труда*. 2022. 11 мая. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844525.pdf

³⁹ Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення України. Раунд 2. 1 квітня 2022. *DTM*. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-2-1> (дата звернення: 19.11.2022).

⁴⁰ Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення України. Раунд 5. 23 травня 2022. *DTM*. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-5-23> (дата звернення: 17.11.2022).

⁴¹ Пищуліна О., Юрчишин В., Маркевич К. та ін. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Центр Разумкова, 2022. 277 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf

⁴² Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в Україні після війни: основні тенденції та напрями стабілізації. Аналіт. записка. Центр Разумкова, 2022. 21 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>

Таблиця 8. Освітній потенціал біженців віком 16 років і старших

Освіта	Кількість біженців віком 16 років і старших		Середній термін навчання, років	Освітній потенціал, тис. людино-років навчання
	%	тис. осіб		
Вища, незакінчена вища	66,2	1 695,0	15,5	26 272,5
Середня спеціальна	18,5	473,6	12,5	5 920
Загальна середня	15,3	391,6	11,0	4 307,6
Р а з о м	100,0	2 560,2	—	36 500,1

Джерело. Розраховано авторками.

наведених даних узагальнено оцінку освітнього рівня ВПО з урахуванням частки осіб серед дорослого населення, які були не зайняті. На основі цих оцінок у табл. 8 наведено загальні обсяги освітнього потенціалу для цих категорій (вікові межі розподілу встановлено відповідно до їх значень, наведених у вихідній інформації)⁴⁵.

Отже, лише за рахунок населення, яке виїхало за межі країни, річні втрати освітнього потенціалу можуть сягнути 36 500,1 тис. людино-років, або 15,1% від загального обсягу освітнього потенціалу робочої сили віком 15—64 років, який станом на кінець 2021 р. дорівнював 241 950,5 тис. людино-років⁴⁶. Оцінка втрат освітнього потенціалу ВПО базується на їх розподілі за рівнями освіти і зайнятості. Виходячи з того, що, за результатами обстежень, близько 39—41% дорослого контингенту віком 15—64 років не працюють, загальні втрати ОП становлять близько 38 011,4 тис. людино-років навчання.

Значні обсяги втрат освітнього потенціалу пов'язано з депортацією населення до РФ і загибеллю цивільного населення і військових. Розподіл цих контингентів за освітнім рівнем базувався на певних вихідних припущеннях:

- для депортованого населення і загиблих цивільних — відповідно до розподілу робочої сили за освітою, яка склалася в Україні станом на 2021 р.;

⁴³ Восьме загальнонаціональне опитування України в умовах війни. 6 квітня 2022 р. Соціологічна група «Рейтинг». 2022. 8 квіт. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprelya_2022.html (дата звернення: 21.11.2022).

⁴⁴ Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення України. Раунд 8. 17—23 серпня 2022. DTM. URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-8-17-23> (дата звернення: 19.11.2022).

⁴⁵ За об'єктивних умов втрати освітнього потенціалу визначаються як поточні, тобто за рік, без їх поділу на безповоротні й тимчасові.

⁴⁶ Робоча сила України 2021. Стат. зб. Київ, Державна служба статистики України, 2022. 216 с.

- для загиблих військових — по чоловічому населенню відповідних вікових груп.

З урахуванням цих вихідних умов, втрати освітнього потенціалу внаслідок незаконної депортації населення становлять 25 920 тис. людино-років, незворотні втрати цивільного населення — 440,3 тис. людино-років, а внаслідок загибелі військових — близько 136,5 тис. людино-років. Загальні річні обсяги втрат ОП за всіма наведеними джерелами таких втрат дорівнюють 101 008,3 тис. людино-років навчання, або 41,7% від освітнього потенціалу робочої сили країни, який склався станом на 2021 р.

Значні негативні наслідки посилення розбалансованості трудової сфери пов'язано із суттєвим звуженням можливості відтворення робочої сили. Основні параметри відтворення робочої сили необхідно розглядати у вузькому розумінні, тобто з точки зору зміни кількісної оцінки, яка формується в результаті природного й міграційного приросту (зниження) чисельності робочої сили. У такому контексті коефіцієнт відтворення визначається як співвідношення загального контингенту робочої сили на період визначення до фактичних рівнів, які склалися на початок поточного року.

Якісна оцінка потребує повної інформації щодо можливого сальдо зовнішньої міграції населення, у тому числі працездатного віку, чисельності втрат серед цивільного населення і військового контингенту. Але така інформація відсутня. У цьому зв'язку оцінка відтворення робочої сили внаслідок природного і міграційного руху базується на співвідношенні чисельності населення, яка наведена в пояснювальній записці до проекту Державного бюджету України на 2023 рік (34,5 млн осіб), і чисельності, яка була станом на кінець 2021 р. (41,17 млн осіб)⁴⁷. За умови, що робоча сила збережеться на рівні 2021 р., коефіцієнт відтворення робочої сили становитиме 0,838, або 83,8%, тобто за рік його зниження сягне 16,2%, що свідчить про істотне падіння базового параметра відтворення робочої сили.

Якщо розглядати процеси відтворення робочої сили в широкому розумінні, то обов'язково необхідно враховувати і соціальний рух, і відтворення якісних параметрів робочої сили через соціальну мобільність населення. Соціальний рух пов'язаний у першу чергу із зміною соціального статусу і статусу за родом занять. За період війни й воєнного стану в Україні професійно-соціальна мобільність має в основному низхідний характер. Так, за результатами наведених опитувань, з-поміж біженців, які отримали статус тимчасового захисту, серед дорослого зайнятого до війни контингенту за родом занять близько 9% — керівники, 25,2% — спеціалісти-професіонали, 15,5% — спеціалісти й допоміжний персо-

---

⁴⁷ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік». Інформація про економічне становище держави та основні прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку України. *Щотижневик АПТЕКА*. 2022. 23 вер. URL: <https://www.apteka.ua/article/646822> (дата звернення: 17.11.2022).

нал, 45,7% — службовці. Доцільно припустити, що протягом поточного року більшість з них не буде зайнята відповідно до попереднього статусу. Високий рівень незайнятості й безробіття як серед ВПО, так і в цілому по всьому працездатному населенню країни супроводжується і значними втратами соціального статусу. Таку ситуацію підтверджують і результати спеціальних опитувань: близько 65% пошукачів роботи готові погодитися на зниження рівня оплати праці й роботи, яка не відповідає їхньому освітньому і професійно-кваліфікаційному рівню. Серед них зменшилася також матеріальна мотивація до активного пошуку роботи, при цьому близько 43% готові до роботи, яка не повністю відповідає їхньому професійно-кваліфікаційному рівню. Але сьогодні визначити вплив низхідної соціальної мобільності в забезпеченні відтворювальних процесів за практично повної відсутності інформації неможливо, тому в подальших розрахунках використовуватимемо лише коефіцієнт відтворення робочої сили в його вузькому визначенні.

За період воєнної агресії суттєво знизився соціальний і економічний статус населення внаслідок втрати житла, скорочення доступності до ресурсів і активів. Так, за умов продовження війни рівень бідності населення, згідно з міжнародною межею бідності, зростає майже до 19,8% порівняно з 1,8% у 2021 р., а за національним критерієм — з 18% (2021 р.) до 70% на кінець 2022 р., серед ВПО близько 90% можуть зіткнутися з ризиком бідності.

Унаслідок істотного падіння реальних доходів населення, загально-го зменшення його чисельності суттєво звужується внутрішній споживчий попит. Виходячи з його частки в структурі ВВП станом на 2021 р. (68,4%), прогнозованої оцінки падіння ВВП до кінця 2022 р. (близько 35%), загальні споживчі витрати можуть скласти близько 42,2% від їх рівня за 2021 р. При обчисленні на одну особу з урахуванням прогнозованої чисельності населення на кінець 2022 р. (34,5 млн осіб) середньорічні витрати складуть 45,7 тис. грн, що є на 49,7% меншим, ніж у 2021 р. У цілому значне падіння споживчого попиту населення супроводжується звуженням внутрішнього споживчого попиту, що суттєво обмежує можливості економічного зростання в майбутньому.

Наведені оцінки основних соціально-економічних наслідків розбалансованості трудової сфери за період воєнної агресії дають можливість розрахувати за співвідношенням (1) субіндекс зміни соціально-економічних наслідків (ІСЕН). Проміжні розрахунки вихідних показників виміру наведено в табл. 9.

Субіндекс соціально-економічних наслідків поглиблення розбалансованості трудової сфери за період воєнних дій і воєнного стану в країні буде таким:

$$I_{\text{СЕН}} = 0,97^{0,0073} \cdot 0,595^{0,0757} \cdot 0,583^{0,031} \cdot 0,838^{0,184} \cdot 0,256^{0,289} \cdot 0,422^{0,413} = \\ = 0,9998 \cdot 0,9614 \cdot 0,9834 \cdot 0,968 \cdot 0,674 \cdot 0,7 = 0,432, \text{ або } 43,2\%.$$

Таблиця 9. Основні показники зміни соціально-економічних наслідків розбалансованості трудової сфери за період воєнної агресії РФ у 2022 р.

Показники	Напрямок впливу	Зміни за лютий — вересень 2022 р.		Вагові коефіцієнти	
		% (+, -)	коефіцієнт з урахуванням напрямку впливу	чисельність населення, тис. осіб (S_i)	W_i , %
Трудовий потенціал	Стимулятор				
незворотний		-3,0	0,97	607,9	0,73
тимчасовий (річний)		-40,5	0,595	6 328,5	7,57
Освітній потенціал	Те саме	-41,7	0,583	2 560,2	3,1
Коефіцієнт відтворення робочої сили	» »	-16,2	0,838	15 400,0	18,4
Рівень бідності за національним критерієм	Дестимулятор	Зростання в 3,9 разу	0,256	24 150,0	28,9
Внутрішній споживчий попит	Стимулятор	-57,8	0,422	34 500,0	41,3
Р а з о м					100

Джерело. Розраховано авторками.

Отже, посилення розбалансованості трудової сфери супроводжується значними соціально-економічними втратами. З урахуванням позитивного спрямування визначення субіндексу⁴⁸, його значення свідчить, що рівень втрат трудового й освітнього потенціалів, падіння можливості відтворення робочої сили країни, матеріальної забезпеченості населення і споживчого попиту в цілому складає 66,8% порівняно з попереднім роком. При цьому найбільш значні негативні наслідки пов'язано із зростанням рівня бідності й звуженням купівельної спроможності населення. У цілому близько половини соціально-економічних втрат обумовлено безпосередньо цими двома складовими, їх частка в загальному падінні становить близько 47,2%.

На основі цих чотирьох субіндексів за співвідношенням (6) можна визначити узагальнюючий показник зміни збалансованості трудової сфери ($I_{зтсн}$), який у цілому враховує всі складові, пов'язані з умовами формування й поглиблення розбалансованості трудової сфери, із зміною рівнів збалансованості на ринку праці й у системі соціально-тру-

⁴⁸ Такий підхід пов'язаний з необхідністю його порівняння з визначеними субіндексами рівня збалансованості трудової сфери.

дових відносин, а також соціально-економічні наслідки поглиблення дисбалансів:

$$I_{\text{ЗТСН}} = 0,737^{0,386} \cdot 0,699^{0,246} \cdot 0,64^{0,111} \cdot 0,432^{0,257} = \\ = 0,89 \cdot 0,916 \cdot 0,952 \cdot 0,806 = 0,625, \text{ або } 62,5\%.$$

У цілому поглиблення дисбалансів трудової сфери та їх соціально-економічних наслідків супроводжується падінням рівня збалансованості трудової сфери на 37,5%. У загальному обсязі такого зниження близько половини (-19,5% із 37,5%) пов'язано з суттєвим зростанням безпосередньо негативних наслідків розбалансування. Цей висновок підтверджується і порівнянням за відповідними складовими безпосередньо субіндексів. Якщо рівень збалансованості на ринку праці знизився на 30,1%, а в системі соціально-трудова відносин на 36%, то посилення розбалансованості супроводжується зростанням соціально-економічних втрат на 57,8%.

ВИСНОВКИ

Повномасштабне вторгнення РФ, активні бойові дії на території України призводять до значних ризиків і небезпек життю й здоров'ю людей, вагомих втрат людського потенціалу країни, мотивують населення до зовнішньої міграції, руйнують виробничу інфраструктуру і можливість працювати, обумовлюють різке зростання безробіття й бідності, спричиняють обмеження трудових і соціальних прав людини і працівника, поглиблюють соціальну нерівність тощо. Для згладжування виниклих проблем потрібними є якісне інформаційне і науково-методичне забезпечення щодо встановлення причинно-наслідкових зв'язків прояву негативних явищ і розробка ефективних і адресних управлінських рішень щодо їх попередження, пом'якшення й ліквідації у сучасних умовах і під час повоєнного відновлення. Для реалізації даних цілей запропоновано науково-методичне забезпечення оцінювання рівня розбалансованості трудової сфери в умовах воєнного стану, здійснено апробацію розробленої методики з кількісними розрахунками втрат в умовах війни, які визначаються зовнішніми і внутрішніми причинами їх прояву.

У системі науково-методичного забезпечення певною інноваційністю вирізняються методика оцінювання незворотних втрат трудового потенціалу, яка базується на попередніх оцінках кількості загиблих військових і цивільного населення, а також методика оцінювання тимчасових і часткових втрат трудового потенціалу за період воєнних дій, обумовлених тривалістю незайнятості переміщеного населення всередині країни, виїздом населення за межі країни, можливостями працевлаштування на новому місці, ймовірністю повернення за умови припинення війни і пропозиції робочих місць.

Розроблений алгоритм побудови інтегральних оцінок розбалансованості трудової сфери виходить з концептуальних засад методології

розробки європейської системи соціальних показників з коригуванням узагальненої моделі їх побудови відповідно до потреб визначення кількісних оцінок зміни рівнів розбалансованості трудової сфери України з встановленням ступеня впливу окремих складових на такі зміни.

Формуванню бачення і розумінню потреб збалансованого розвитку трудової сфери України сприяли дослідження зовнішніх і внутрішніх умов його незабезпечення, трансформація процесів на ринку праці, зайнятості й соціально-трудова відносин і відповідні втрати внаслідок повномасштабної російської агресії і воєнних дій в Україні. Результати апробації розробленої методики визначення інтегральних показників зміни рівнів збалансованості трудової сфери показали таке:

- рівень збалансованості трудової сфери України за рахунок зовнішніх умов, розбалансованості на ринку праці й у системі соціально-трудова відносин знизився на 28,8% порівняно з 2021 р.; зовнішні умови, такі як падіння національної економіки, на половину знизили цей рівень;

- розбалансованість на ринку праці пов'язана з дисбалансом між попитом і пропозицією робочих місць, зростанням безробіття, падінням рівня зайнятості населення в активному працездатному віці;

- гальмування можливостей зростання збалансованості в системі соціально-трудова відносин обумовлено істотним зниженням реальної заробітної плати і падінням матеріального забезпечення, втратами матеріальної мотивації до пошуку роботи тощо;

- за національним критерієм бідності, частка населення, що перебуває в межах бідності в період воєнної агресії, зростає майже в три рази; унаслідок падіння реальних доходів і зменшення чисельності населення у 2022 р. загальні споживчі витрати становили 42,2% від їх обсягів 2021 р.; звуження попиту суттєво обмежує можливості для економічного зростання;

- незворотні втрати трудового потенціалу за період повномасштабної збройної агресії становлять 3% від загального його обсягу; тимчасові (річні) втрати трудового потенціалу за умов повної і тимчасової зайнятості, тривалого безробіття, зовнішньої міграції складають 40,5% від загального річного обсягу трудового потенціалу зайнятого у 2021 р. населення;

- загальні річні втрати освітнього потенціалу за період воєнних дій в Україні склали 41,7% від обсягу освітнього потенціалу робочої сили країни станом на 2021 р.;

- поглиблення кризи в трудовій сфері обумовлено звуженням параметрів для забезпечення відтворення робочої сили навіть на рівні простого відтворення — рівень коефіцієнта відтворення знизився на 16,2%.

Отже, поглиблення дисбалансів трудової сфери обумовлено низхідною соціальною мобільністю зайнятого населення, втратою соціаль-

ного, професійно-кваліфікаційного статусу, значними обмеженнями можливості капіталізації людського, трудового й освітнього потенціалів на рівні як окремого працівника, так і суспільства в цілому, негативними наслідками для економіки тощо.

Визначення і оцінювання стану розбалансованості трудової сфери України в умовах воєнної агресії 2022 р. за запропонованою методикою показали, що за глибиною втрат і руйнівними наслідками управлінські рішення з їх подолання і мінімізації повинні мати стратегічний характер. Перш за все, висока залежність трудової сфери від стану національної економіки потребує системного розв'язання трудових проблем у державних стратегіях, спрямованих на подолання зовнішніх і внутрішніх загроз для економічного розвитку. Це обумовлює внесення змін і доповнень до чинної Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року з включенням до неї напрямів й заходів, здатних забезпечити збалансованість трудоворесурсної і економічної безпеки.

Одночасно в проєкті Плану відновлення України серед стратегічних напрямів і заходів, які стосуються відновлення й розвитку економіки країни на 2023—2035 рр., доцільно виокремити ті, що будуть спрямовані на підвищення ефективності системи управління ринком праці й сферою зайнятості та врегулювання соціально-трудова відносин.

Високий рівень втрат трудового потенціалу і необхідність створення умов його збереження й відновлення вимагають відображення цільових напрямів і заходів у чинній Стратегії людського розвитку на період до 2025 року, які доцільно включити до неї під час актуалізації її змісту або при підготовці її нової редакції. В оновленій Стратегії людського розвитку акцент має бути на людський капітал, відновлення трудових і соціальних прав людини, пом'якшення демографічної кризи, соціальну безпеку людини і суспільства. Для подолання ризиків, пов'язаних із значним погіршенням добробуту населення, втратою роботи, звуженням споживчого попиту, падінням матеріального забезпечення, які призводять до різкого зростання бідності, необхідно розробити і прийняти нову редакцію Стратегії подолання бідності в Україні з визначенням у ній дієвих механізмів її попередження і мінімізації. Термінового оновлення й актуалізації також потребує чинна Стратегія продовольчої безпеки в Україні. Це необхідно робити з урахуванням негативних наслідків воєнної агресії РФ, тенденцій до зменшення обсягів вітчизняної продовольчої продукції і зростання бідного населення в Україні, особливо серед працюючих.

Крім державного регулювання процесів забезпечення збалансованості трудової сфери в умовах воєнного стану і під час повоєнного відновлення необхідно використати важелі колективно-договірного регулювання соціально-трудова сфери. У чинних Програмі МОП для України на 2020—2024 роки і Генеральній угоді на 2020—2022 роки слід окреслити потреби розвитку соціально-трудова сфери з урахуванням нових

обставин, пов'язаних з воєнною агресією РФ та її наслідками у сфері праці. Новий вимір ринку праці, соціально-трудова відносин і соціального діалогу в цих документах посилює можливості досягнення збалансованості трудової сфери в умовах воєнного стану, повоєнного відновлення і просування до євроінтеграційних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дейнеко Л.В., Кушніренко О.М., Ципліцька О.О., Гахович Н.Г. Наслідки повномасштабної воєнної агресії РФ для української промисловості. *Економіка України*. 2022. № 5. С. 3—25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.003>
2. Осташко Т.О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. *Економіка України*. 2020. № 5. С. 26—37. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026>
3. Бобух І.М. Україна у вимірах інклюзивності та інституційного розвитку. *Економіка України*. 2022. № 5. С. 38—58. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.038>
4. Піляев І.С. Трансформація глобалізаційних процесів у контексті наслідків повномасштабного російського вторгнення в Україну. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 3—20. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.07.003>
5. Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Забезпечення продовольчої безпеки України: повоєнний контекст. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 21—42. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.07.021>
6. Зверяков М.І. Формування моделі економічного розвитку в нових історичних реаліях. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 3—19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.003>
7. Антонюк В.П. Втрати людського капіталу внаслідок війни як загроза повоєнній модернізації економіки України. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 20—33. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.020>
8. Гуменюк В.В. Зарубіжний досвід повоєнної трансформації державного управління і уроки для України. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 34—54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.034>
9. Варналій З.С., Васильців Т.Г., Левицька О.О. Міграційна безпека держави як основа збереження і розвитку інтелектуального капіталу економіки України. *Економіка України*. 2022. № 9. С. 3—20. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.003>
10. Данилишин Б.М. Економічні трансформації у період воєнного стану: тактика еволюціонізму і модернізація. *Економіка України*. 2022. № 10. С. 3—14. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.003>
11. Козюк В.В. Повоєнне таргетування інфляції: ключові виклики. *Економіка України*. 2022. № 10. С. 15—34. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.015>
12. Бублик Є.О. Посилення валютного регулювання в Україні в умовах ескалації воєнних дій. *Економіка України*. 2022. № 10. С. 35—50. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.035>
13. Левін Р.Л., Яценко Г.Ю. Сприйняття життєвих цінностей українцями та іншими європейцями в контексті проблем інтеграції українських біженців у ЄС. *Економіка України*. 2022. № 10. С. 51—60. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.051>

14. Сіденко В.Р. Виклики і ризики цифрової трансформації: світовий та український контексти. *Економіка України*. 2021. № 5. С. 40—58. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.05.040>
15. Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2 (48). С. 37—57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
16. Колот А.М., Герасименко О.О. Новітній формат організації трудової діяльності: природа, виклики, траєкторія розвитку. *Економіка України*. 2022. № 5. С. 59—75. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.059>
17. Геєць В.М., Близнюк В.В., Никифорок О.І. Актуальні аспекти політики соціальної якості в постконфліктній економіці України. *Економіка України*. 2022. № 6. С. 3—22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.003>
18. Залознова Ю., Азьмук Н. Людський капітал України в умовах війни: втрати та здобутки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-59>
19. Новікова О.Ф., Остафійчук Я.В., Новак І.М. Зміни трудового та податкового законодавства України в умовах воєнного стану: проблеми і перспективи вдосконалення. *Економіка промисловості*. 2022. № 2 (98). С. 75—90. <http://doi.org/10.15407/econindustry2022.02.075>
20. Шамілева Л.Л., Хандій О.О. Основні тренди та наслідки поглиблення дисбалансів трудової сфери протягом першого півріччя воєнного стану в країні. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1. С. 180—187. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).180-187](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).180-187)
21. Панькова О.В., Касперович О.Ю. Український волонтерський рух в умовах збройної російської агресії в контексті національних та глобальних викликів і можливостей післявоєнного відновлення України. *Журнал європейської економіки*. 2022. Т. 21. № 3 (82). С. 277—294. <https://doi.org/10.35774/jee2022.03.270>
22. Потапенко В., Головка А., Валецький О. та ін. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні. Аналіт. доп. За ред. В. Потапенка. Київ, НІСД, 2023. 33 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.01>
23. Риндзак О.Т. Оцінювання соціальної вразливості: теоретико-методологічні аспекти. *Економіка України*. 2022. № 6. С. 54—65. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.054>
24. Методологія та методика визначення інтегральних соціальних показників. Відп. ред. Ю.І. Саєнко. Київ, Ін-т соціології НАН України, 2004. 372 с.
25. Шамілева Л.Л., Анісімова Г.В., Панасенко І.В. Кількісні методи в соціологічних дослідженнях. Навч. посіб. Донецький нац. ун-т. Вінниця, ДонНУ, 2015. 205 с.
26. Новікова О.Ф., Шамілева Л.Л. Соціальна справедливість у процесах вимушеного переселення: оцінка та пріоритети досягнення. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2 (36). С. 109—121. <https://doi.org/10.15407/dse2019.02.109>
27. Пирожков С.И. Трудовой потенциал в демографическом измерении. Киев, Наукова думка, 1992. 177 с.

Надійшла 27.12.2022

Прорецензована 12.01.2023

Доопрацьована 16.01.2023

Підписана до друку 19.01.2023

REFERENCES

1. Deineko L., Kushnirenko O., Tsyplitska O., Gakhovych N. Ukrainian economy during the military aggression of the Russian Federation and in the period of post-war recovery. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 5, pp. 3-25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.003> [in Ukrainian].
2. Ostashko T. Ukraine's agricultural export in the conditions of war and the ways of its recovery. *Economy of Ukraine*, 2020, No. 5, pp. 26-37. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026> [in Ukrainian].
3. Bobukh I. Ukraine in the dimensions of inclusiveness and institutional development. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 5, pp. 38-58. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.038> [in Ukrainian].
4. Piliaiev I. Transformation of globalization processes in the context of the consequences of full-scale Russian invasion of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 7, pp. 3-20. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.07.003> [in Ukrainian].
5. Shubravska O., Prokopenko K. Ensuring food security of Ukraine: post-war context. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 7, pp. 21-42. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.07.021> [in Ukrainian].
6. Zveryakov M. Formation of the economic development model in new historical realities. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 8, pp. 3-19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.003> [in Ukrainian].
7. Antoniuk V. War-induced human capital losses as a threat to the post-war modernization of Ukraine's economy. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 8, pp. 20-33. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.020> [in Ukrainian].
8. Humeniuk V. Foreign experience of post-war transformation of public administration and lessons for Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 8, pp. 34-54. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.034> [in Ukrainian].
9. Varnalii Z., Vasylytsiv T., Levytska O. Migration security of the state as a basis for preservation and development of intellectual capital of Ukrainian economy. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 9, pp. 3-20. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.003> [in Ukrainian].
10. Danylyshyn B. Economic transformations during martial law: the tactics of evolutionism and modernization. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 10, pp. 3-14. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.003> [in Ukrainian].
11. Koziuk V. Post-war inflation targeting: key challenges. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 10, pp. 15-34. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.015> [in Ukrainian].
12. Bubyk Ye. Strengthening foreign exchange regulation in Ukraine amid the escalation of hostilities. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 10, pp. 35-50. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.035> [in Ukrainian].
13. Levin R., Yatsenko H. Perception of life values by Ukrainians and other Europeans in the context of Ukrainian refugees' integration in the EU. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 10, pp. 51-60. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.051> [in Ukrainian].
14. Sidenko V. Challenges and risks of digital transformation: global and Ukrainian contexts. *Economy of Ukraine*, 2021, No. 5, pp. 40-58. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.05.040> [in Ukrainian].
15. Libanova E.M., Pozniak O.V., Tsymbal O.I. Scale and Consequences of Forced Migration of the Population of Ukraine as a Result of Armed Aggression of the Russian Federation. *Demography and Social Economy*, 2022, No. 2 (48), pp. 37-57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037> [in Ukrainian].

16. Kolot A., Herasymenko O. Noel formats of labor activity organization: nature, challenges, development trajectories. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 5, pp. 59-75. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.059> [in Ukrainian].
17. Heyets V., Blyzniuk V., Nykyforuk O. Topical aspects of social quality policy in the post-conflict economy of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 6, pp. 3-22. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.003> [in Ukrainian].
18. Zaloznova Yu., Azmuk N. Human capital of Ukraine in the conditions of war: losses and gains. *Economy and society*, 2022, No. 38. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-59> [in Ukrainian].
19. Novikova O.F., Ostafychuk Ya.V., Novak I.M. Changes in the regulatory and legal field of the social and labor sphere in the conditions of martial law: problems and prospects for improvement. *Economy of Industry*, 2022, No. 2 (98), pp. 75-90. <http://doi.org/10.15407/econindustry2022.02.075> [in Ukrainian].
20. Shamileva L.L., Khandii O.O. The Main Trends and Consequences of Deepening Imbalances in the Labor Sphere During the First Six Months of Martial Law in the Country. *Herald of the Economic Sciences of Ukraine*, 2022, No. 1, pp. 180-187. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).180-187](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).180-187) [in Ukrainian].
21. Pankova O., Kasperovich O. Ukrainian volunteer movement under conditions of armed Russian aggression: opportunities, national and global challenges for Ukraine's post-war recovery. *Journal of European Economy*, 2022, Vol. 21, No. 3 (82), pp. 270-287. <https://doi.org/10.35774/jee2022.03.270> [in Ukrainian].
22. Potapenko V., Holovka A., Valevskiy O. et al. The impact of migration on the socio-economic situation in Ukraine. Kyiv, 2023. <https://doi.org/10.53679/NISS-analyt-rep.2023.01> [in Ukrainian].
23. Ryndzak O. Social vulnerability assessment: theoretical and methodological aspects. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 6, pp. 54-65. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.054> [in Ukrainian].
24. Methodology and methods of determining integral social indicators. Yu.I. Sayenko (Ed.). Kyiv, 2004 [in Ukrainian].
25. Shamileva L.L., Anisimova H.V., Panasenko I.V. Quantitative methods in sociological research. Vinnytsya, 2015 [in Ukrainian].
26. Novikova O.F., Shamileva L.L. Social justice in the processes of forced resettlement: evaluation and priorities of achievement. *Demography and Social Economy*, 2019, No. 2 (36), pp. 109-121. <https://doi.org/10.15407/dse2019.02.109> [in Ukrainian].
27. Pirozhkov S.I. Labor potential in demographic dimension. Kyiv, 1992 [in Russian].

Received on December 27, 2022

Reviewed on January 12, 2023

Revised on January 16, 2023

Signed for printing on January 19, 2023

Olga Novikova, Dr. Sci. (Econ.), Prof., Deputy Director
Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine
2, M. Kapnist St., Kyiv, 03057, Ukraine

Larysa Shamileva, PhD (Econ.), Associate Professor,
Leading Research Fellow of the Department of Economic Problems of Social Policy
Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine
2, M. Kapnist St., Kyiv, 03057, Ukraine

Olena Khandii, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Leading Research Fellow of the Department of Economic Problems of Social Policy
Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine
2, M. Kapnist St., Kyiv, 03057, Ukraine

Head of the Department of Public Administration, Management and Marketing
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
17, Ioanna Pavla II St., Kyiv, 01042, Ukraine

ASSESSMENT OF IMBALANCE IN THE LABOR
SPHERE UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL
LAW AND THE POSSIBILITIES TO OVERCOME IT

The theoretical substantiation of the essence and content of the «labor sphere» concept is provided, its significance and influence on the system of social relations is revealed. The organizational and managerial structure of the labor sphere as a social institution in the system of national economy is presented, and its role in ensuring the adaptation of Ukraine's labor environment to European requirements is revealed.

The results of the authors' scientific research on the development of scientific and methodological framework for assessing the level of imbalance in the labor sphere of Ukraine are presented, the main conditions and reasons for the deepening of imbalance in the labor sphere of Ukraine during wartime, which leads to the intensifying impact of social risks and dangers on people, national economy, and the country, are considered. The main imbalances in the labor sphere and the socio-economic consequences of their manifestation in the conditions of martial law are systematized.

In the system of scientific and methodological support, the authors propose novel methods for assessing the irreversible losses of Ukraine's labor potential due to the deaths of military personnel and civilian population; assessing the temporary and partial losses of labor potential during wartime determined by the duration of unemployment of the displaced population within the country, their departure abroad, employment opportunities in a new place, the probability of return after the end of the war.

The developed algorithm for the construction of integral estimates of the imbalance in Ukraine's labor sphere is based on the conceptual foundations of the methodology for the development of European social indicators system with the adjustment of the generalized model of their construction. Indicators of the conditions for ensuring balance and balanced development of labor sphere during wartime are developed and substantiated. Approbation of the developed algorithm for the construction of integral estimates, which determine changes in the labor sphere balance levels in quantitative and qualitative dimensions, is carried out; emphasis is placed on the need to ensure strategic management of the labor sphere in Ukraine under martial law and during post-war recovery. The expediency of balancing labor and economic security, human development, overcoming poverty, food security, etc., which are the components of the current national security strategy of Ukraine, is substantiated.

Keywords: *imbalance; labor sphere; martial law; integral indicator; social risks; labor market; labor and educational potential; post-war recovery and development strategies.*